

Atatürkçülük (Kemalizm) ve İdeoloji

Süleyman İnan*

Daha çok tasvirî denilebilecek bu yazıda, ilk olarak Kemalizm'in ideoloji ile ilişkisine değinilmeye çalışılacaktır. Daha sonra, Kemalizm'in görece zayıf ideolojik içeriği ve unsurları, bazı tarihî göndermelerle, bütüncül bir nitelik kazanıp kazanmadığı bakımından ele alınacaktır.

Kemalizm ve Atatürkçülük Kavramlarının Ortaya Çıkışı

"Kemalizm" kavramı ilk kez 1920 yılında İngiliz Yüksek Komiseri *De Robeck'in*¹ bir raporunda ve şöyle geçmiştir: "*Fransızlar Ke-*

malistlere karşı iyi niyetli görünüyorlar"² Böylelikle, Kemalizm terimi yabancı kökenli bir kavram olarak ilk kez İngilizler tarafından kullanılmıştır.

Atatürkçülük'ün Millî Mücadele'de bir tanımı yapılmadığından, Kemalizm, genellikle "*Mustafa Kemal taraflısı görüş*"; Kemalist de, "*Mustafa Kemal yanlısı*" anlamında kullanılmıştır. Kemalizm, bu yıllarda, yazarların tutumuna göre, bir ideolojiden çok, kararlı bir hareket olarak tanımlanmıştır. Millî Mücadele sırasında yapılan yayınlarda Kemalizm, genellikle, dışta -özellikle Avrupa'da- işgalcilere ve emperyalistlere karşı milliyetçi bir hareket olarak nitelendirilmiş iken; içte -özellikle İstanbul'da- yeni bir devlet kurma amacına yönelik olarak padişaha, halifeye ve İstanbul hükümetine karşı millî egemenlik mücadelesi yapanlara -*Kemalistler* veya *Kemalciler*- atfedilen bir ifade olarak kullanılmıştır. Hatta, Anadolu'da Kuvay-ı Milliye'ci'lere, hareketlerinin padişahlığa karşı isyan olarak görülmesinden dolayı, tarihteki Celâ-liler gibi, *Kemâliler* denmiştir³.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Sıradan bir İngiliz subayı olan Sir John de Robeck'i (1862-1928) tarih sahnesine çıkartan gelişmenin Çanakkale Savaşları olduğunu belirtmek gerekir. De Robeck, 1915 yılının ilk ayında Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Carden'in yardımcısı olarak atandı. O zamana kadar çeşitli görevlerde bulunmuş bir subay olan De Robeck, ancak Şubat 1915'te Çanakkale dışındaki tabyaların bombalanmasında başarıya ulaştı. Amiral Carden'in sağlığının bozulması sebebiyle 17 Mart 1915 günü onun yerine geçti. Ertesi gün 18 Mart Müttefik saldırısına kumanda etti ve büyük bir yenilgiye uğradı. Daha sonra yapılan kara hareketlerine deniz desteği sağladı ve ilk çıkarmalara kumanda etti. 1916'da Müttefik yenilgisinden sonra De Robeck, İngiltere'de 3. Savaş Filosu komutanı olarak görevine devam etti. 1919-20 döneminde İstanbul'da Yüksek Komiser olarak görev yaptı. 1922-24 yıllarında, İngilizlere ait Atlantik Donanması'nın komutanlığını yaptı. 1928 yılında öldü.

² Menter Şahinler, *Atatürkçülüğün Kökeni, Etkisi ve Güncelliği*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996, s.320.

³ T. Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Arba Yayınları, İstanbul, 1994, s.34.

Avrupa ülkelerinde Atatürkçülük konusunda bir çok farklı ve hatta çelişkili değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Atatürkçülük bazen bolşevik, bazen panislamcı ve bazen de pantürkist bir hareket olarak görülmüştür. Millî Mücadele boyunca Avrupalı yazarlar kendi millî bakış açılarına bağlı kalarak Kemalizm'i düşmanca tarife kalkışmışlardır. 1923'ten ve özellikle 1930'dan sonra Avrupalı yazarlar Kemalizm'i, düşmanlıktan çok, daha anlayışlı ve objektif değerlendirmelerle, "M. Kemal'in liderliğindeki inkılaplar" olarak tarif etmişlerdir. Ancak, Atatürk'ün bizzat kendisinin Avrupalıların kendi adını kullanarak ortaya çıkardıkları Kemalizm tabiri yerine, "Türk İnkılabı" tabirini kullandığını belirtmeliyiz.⁴ Kemalizm, bu tarifile aynı zamanda, tarihlendirilmiş oluyordu. Kemalizm, ya köklü değişikliklerin sonu kabul edilen 1935'le; ya da Atatürk'ün ölümü olan 1938'le kadar sınırlandırılıyordu. Bu durum Kemalizm'in, Atatürk'ün sağlığında geçerli olan bir terim olarak, Türk tarihinin belli bir döneminde ele alındığını ve Atatürk-sonrası dönemi kapsamadığını akıllara getiriyordu.⁵

Türkiye'de ise Kemalizm deyimini resmî kayıtlara, ilk kez, CHP'nin 1935'teki kongresinde, o tarihlerde devam eden öz Türkçecilik sürecinin etkisi ile, "Kamalizm" olarak geçmiştir.⁶ 1935'ten önceki dönemde Kemalizm tabiri pek kullanılmamıştı; kullanılsa bile yabancı kökenli olduğu vurgusu yapı-

lmıştı. Örneğin, Türk Tarih Kurumu'nun 1933'te çıkardığı bir tarih kitabında "yabancı müelliflerin büyük millî reisin adına nispetle" Kemalizm dedikleri belirtilmekteydi.⁷ CHP'nin 1951'deki kongresinde ise Kemalizm terimi yerine "Atatürk yolu" terimi programa geçirildi.⁸

M. Kemal Paşa'nın Atatürk soyadını almasından sonra, Kemalizm karşılığı olarak, Türkçe Atatürkçülük deyimine yer verilmiştir. Atatürkçülük kavramı olarak özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra ve Türkçe yayınlarda kullanılmıştır. Atatürkçülük'ün Türkçe kurallara uygun olması da kullanımını yaygınlaştırmıştır.⁹ Genellikle Kemalizm ile Atatürkçülük arasında bir fark görmek mümkün değildir.¹⁰ Her iki kavram da aynı anlamda kullanılmaktadır ve bu yazıda da bir ayırım yapılmamıştır. Fakat, Kemalizm kavramını Atatürkçülük kavramına tercih edip, üstün tutanlar da vardır. Örneğin, A. Taner Kışlalı Atatürkçülük'ün yıpratıldığından ve Kemalizm'in uluslararası dile girmesinden hareketle Kemalizm tabirini tercih eder.¹¹ Kemalizm kavramı hâlâ yaşamakla birlikte, günümüzde

⁴ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara, 1973, s.159.

⁵ Süleyman İnan, *Popüler Tarih Terminolojisi*, Denizli, 2001, s.18.

⁶ Tekin Alp, *Kemalizm*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1936, s.18. "Kemalizm" deyiminin gayri resmi olarak ilk kez kullanımı, bilindiği kadarıyla, 1929 yılında dil uzmanı olan Ahmet Cevat tarafından "Muhit" adlı dergide gerçekleştirilmiştir. Bkz. İsmet Giritli, "Atatürkçülük İdeolojisinin Dogmatik İdeolojilere Üstünlüğü", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.1.

⁷ *Tarih-IV*, İstanbul, 1933, s.188.

⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s.21.

⁹ Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1997, s.4.

¹⁰ Hazma Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, s.378.

¹¹ *Kemalizm, Lâiklik ve Demokrasi*, İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.15. Bundan başka daha farklı bir yaklaşım Atilla İlhan'dan gelir. İlhan, bir yazısında, der ki; "Kemalist'aynen Mustafa Kemal Paşa gibi, 'Türkçü', 'anti-emperyalist' ve 'solcu'dur. 'Atatürkçü' ise, Batıcı, komprodor/kapitalist ve liberaldir (yoksa kestirmeden Tanzimatçı mı demeliydim?) Anadolu İhtilali'ni yaşamış olanlar, 'Kemalistler' idi; onu ilkel, tek yönlü bir irtica düşmanı lâikliğe indirgeyenler, 'Atatürkçüler'dir; yani Gazi'nin söylemi de, eylemi de, sürekli tahrif eden, unutturan ve yozlaştıranlar"dır. Bkz. "Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, c.2 / Kemalizm, s.528.

Atatürkçülük kavramı daha çok kullanılmaktadır.

Kemalizm'i İdeoloji Hâline Dönüştürme Çabaları

1930'larda dünya ekonomik buhranı İngiltere ve Fransa gibi kapitalist demokratik Avrupa'nın itibarının azalmasına yol açtı. O sıralarda kapitalizm ve demokrasi özdeş kavramlardı. Çok partili demokrasi rekabetçi kapitalizme özgü bir siyasî teşkilatlanma olarak görülüyordu.¹² Ancak, aynı Avrupa'da giderek güçlenmekte olan totaliter rejimler – *İtalya'da Faşizm, Almanya'da Nasyonal Sosyalizm, Sovyet Rusya'da Komünizm*– Türkiye'yi etkilemekteydi. Öyleyse, Avrupa'da güçlenen tek partili totaliter rejimlere yönelmek, ve bu yönelimde rejimi korumak için bir ideoloji geliştirmek gerekliydi. İşte, bu yıllarda Türkiye'nin ideolojik yöneliminde kesin bir dönüş oldu. Türkiye, kendine göre bir ideoloji üretecekti.

Yeni ideoloji Komünizm olamazdı. Çünkü, komünizm evrenseldi ve dine karşıydı. Üstelik, Türkiye'de işçi (amele) sınıfı yoktu. Sovyet Rusya devletinin liderliğinde bir proleter dünya devletinin içinde yer almak, yeni Türkiye'nin millî devlet özelliğine tersti. Sovyet Rusya'nın dünya devleti olma yolunda genişleme siyaseti ile Türkiye'nin millî devlet olma yolunda üniter yapıyı koruma siyaseti birbiriyle bağdaşmıyordu.

Yeni rejim din karşıtı değildi; dini reddetmiyordu. Aksine, din gerekliydi. Ancak, dinin reformu, bazen Lutherci bir anlayışla¹³

köktenci olmayı gerektirse de, lüzumluymdu. Bu belki, yakın tarihte bir dönem "*Türkiye Müslümanlığı*" diye kavramlaşacak bir din reformunu içermekteydi.

Yeni rejim, halkı sınıflandırmıyor, daha çok ezilen yoksul sınıfı çağrıştıran ve bu anlamıyla açıkça sol nitelikli olan halk kavramını millet kelimesiyle eş tutarak herkesi kucakladığını vurguluyordu. Böyle bir düzende işçi sınıfı da olamazdı. Zaten, M. Kemal bir Sovyet diplomatına, "*Türkiye'de sınıflar yok, Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok*" diyerek¹⁴, herkesin tek bir kütle olduğunu vurgulamıştı.

Türkiye'nin Sovyet Rusya ile daha 1920'li yıllardan itibaren giderek geliştirdiği ve hatta bazen batılıların ittifak olarak gördüğü dostluk ilişkileri devam edecekti; ama bu siyasî ve diplomatik ilişkiler bir ideolojik etki getirmeyecekti. Zaten, Türkiye kuruluşundan beri anti-komünist faaliyetlere girişmişti. 1921 başlarında M. Kemal komünist faaliyetlere karşı tedbirler almış, 1922'de hükümet komünist propagandasını yasaklamış ve nihayet 1925'te Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP'nin) son kalıntıları da kanun-dışı ilân edilmişti.

Yeni ideoloji belki İtalya'ya özgü faşizm olabilirdi. Almanya'daki Nazizm de bir çeşit faşizm sayılırdı; ancak, İtalya'daki faşizm Ankara rejimine daha uygun görünüyordu. Ne de olsa, vatansever ve milliyetçiydi. Esas çekici gelen, fikirlerden çok tek partili rejimlerde devletin-partinin toplumun teşkilatlanmasında oynadığı roldü. Faşist ideolojiden çok, faşist teşkilatlanma ve faşistlerin inkı-

¹² Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, (Çev. Fatma-gül Berktaş), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s.226.

¹³ Mete Tunçay bir yazısında, Cumhuriyetin ilk yıllarında çağdaşlaşma gereği din politikasında iki seçenektan birinin kutsal kitabı ulusal dile çevirmeye dayanan Lutherci Protestan reformasyonuna girişmek; diğlerinin ise Bolşevik İhtilali'nin yaptığı gibi dini reddetmek olduğunu ve bunlardan ilkinin benimsenerek İslam dininin reformasyonu-

na gidildiğinden söz eder. Bkz. "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, c.2 / Kemalizm, s. 94.

¹⁴ Semiyon Ivanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çev. H. Ali Ediz), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1997, c.2, s.282.

lâpçı yöntemleri benimsenecekti.¹⁵ İtalya'daki faşizm, mahiyetten çok şekil itibarıyla Türkiye'nin rejimine uygun görünüyordu. Nitekim, Kemalizm'in önemli vulgarizatörlerinden F. Rıfki Atay, 1935'te, "*Bizim Rusya'da ve İtalya'da sevdiğimiz şey, bizim işimize yarayacak ihtilalci terbiye ve inkişaf metotlarıdır*" demektedir.¹⁶

1930'lu yıllarda ortaya çıkan sorunların çeşitliliği ve karmaşıklığı yüzünden belirli bir doktrinin gerektiği düşünülmüştü. Gerçekte, M. Kemal ideolojilere ve doktrinlere karşıydı. Ona göre, ideolojiler hareket özgürlüğünü kısıtlıyordu. Bayar, Atatürk'ün bu özelliğini, onun her şeyi tek nedene bağlayan sistemlere alerjisi olduğundan söz ederek vurgulamıştı.¹⁷ Ancak, bu yıllarda bir yandan faşizm, bir yandan da komünizm yükselmekteydi. Faşizm ve komünizm gibi totaliter ideolojilere saplanmadıklarını dünyaya göstermelerinin önemi vardı. Bu yüzden, seçkinler-elitler derhal ideoloji arayışına girmişlerdi ve o zamana kadar yapılanlara ideolojik bir içerik kazandırmaya çalışacaklardı. Kemalizm de işte bu yıllarda yeni bir ideoloji olarak ortaya çıkacaktı

Kadro dergisi etrafında birleşen aydın gurubu¹⁸ Kemalizm'e ideoloji arıyordu. Derginin ilk sayısında misyonunu belli etmişti.¹⁹ Kemalizm'e Marksizm-Komünizm yol gösterecekti. Onlara göre, Kemalizm ezilen ve mazlum milletlerin bağımsız olmasını iste-

yen bir ideolojydi. Anti-emperyalistti ve bu yönüyle ideolojik içerikli evrensel bir mesajı vardı. Üçüncü dünyacılık kavramını gündeme getirmişlerdi. Ancak, 1930'lu yıllarda Türkiye, liberal-demokrat batılı devletlerle dostane denilebilecek ilişkilere girmişti ve kuruluşundan beri izlediği ihtiyatlı dış politikasına olan güven sarsılabılırdi. Bu yüzden, *Kadro* dergisi, Y. Kadri'nin Arnavutluk'a "*zoraki*" diplomat olarak gönderilmesiyle, resmen değil ama fiilen, 1934'te kapatılmıştı.²⁰ Böylelikle, *Kadro* dergisinin ideoloji arayışı da sona eriyordu. Fakat, gerisinde etkili fikir kırıntıları bırakıyordu.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF'nin) Genel Sekreteri Recep Peker ise, *Kadro* "*girişimine*"²¹ karşı çıkmıştı. Ona göre, Kemalizm'in ideolojisini fertler değil; parti belirlerdi. Aynı zamanda CHF milletvekili olan Y. Kadri, parti genel sekreteri Peker'e "*Atatürk devrimlerinin fikri ve ilmi izahını yapacak, daha doğrusu, CHF'nin öncü organı vazifesini görececek bir dergi* [*Kadro* dergisi] çıkarmak" istediğini söyleyince Peker sinirli bir sesle bağırarak "*Bu salahiyeti nereden alıyorsun? Böyle bir organ ancak biz çıkarabiliriz demiştik*".²² Peker'in "*biz*"

¹⁵ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s.226.

¹⁶ Hande Özkan, "Falih Rıfki Atay", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.66.

¹⁷ *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, c.2 / Kemalizm, s. 669.

¹⁸ Özellikle derginin şu yazarları: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Belge.

¹⁹ Şu satırlar dikkat çekici; "... Türkiye bir inkılâp içindedir. Ancak (...) inkılaba ideoloji olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkiip ve tedvin edilmiş değildir". Bkz. *Kadro*, c.I, sayı.1 (İkinci Kanun), s.3.

²⁰ *Kadro* dergisi, 1935 yılının Ocak ayında yayımlanan 35-36. sayısından sonra resmen ve kendi isteğiyle kapanmıştır. Y. Kadri Karaosmanoğlu, 1934 yılında Tiran elçiliğine atanması ve daha sonra yapacağı Prag (1935), La Haye (1939), Bern (1942), Tahran (1949-1951) ve Bern (1952-1955) elçilikleriyle ilgili anılarını 1955 yılında yayımlanan "*Zoraki Diplomat*" adlı kitabında toplamıştır.

²¹ Hikmet Özdemir, *Sol Kemalizm*, İz Yayınları, İstanbul, 1993, s. 297-298. 1960'lu yıllarda çıkan *Yön* dergisi ile 1930'lu yıllarda çıkan *Kadro* dergisi arasındaki benzerlikleri yanında, farklılıklarına da değinen Özdemir, en önemli fark olarak Kadroculuğun bir hareket olmayıp, olsa olsa bir "*girişim*" olabileceğini; Yöncülüğün ise gerçek anlamda bir "*hareket*" olduğunu belirtmiştir. Bkz. *aym kitap*, s. 298.

²² Y. Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.108. "*İnkılabın ideolojisini*" oluşturmak amacı taşıyan *Kadro* dergisinin yayımlanması, bir süre sonra CHF'yle ilişkili Halkevleri dergisi *Ülkü'nün* çıkma nedenlerinden birini oluşturacaktır. Bkz. Hakkı Uyar, "Resmi İdeoloji ya da Alternatif Resmi İdeoloji

dediği partinin üst organıydı. Fakat, parti genel sekreteri Peker'in etkisindeki CHF, faşizme yakın bir ideoloji geliştirmeye çalışıyordu. Bu yüzden, Recep Peker 1932'de İtalya'ya (ve başka ülkelere de) uzun bir inceleme gezisine çıkmıştı. Peker, faşist partiden çok etkilenmiş ve dönüşünde CHF'yi onun şekline sokacak yeni bir tüzük ile çok uzun, çok detaylı bir program hazırlamıştı. Ancak, M. Kemal bu programı "saçma" bularak kabul etmedi.²³ Bir süre sonra da, 1936 yılı içinde, Peker'in görevden alındığı görüldü.²⁴

Ne var ki, Kemalizm'in ideoloji olarak ortaya çıkmasında en büyük etken, Kadrocular ile Peker-Parti arasındaki çekişme ve hatta düşmanlık olacaktır. Kemalizm'in ortaya çıkışında, Emre Kongar'ın yazdığı gibi, "bir yandan Marxçılıktan esinlenen, fakat TKP'den ayrılmış olan kişilerle kurulmuş olan Kadro, öbür tarafta faşizme yaklaşan sınırlarda (...) resmi ideoloji üretmeye çalışan R. Peker" etkili olmuştur.²⁵ Fakat, Kemalizm, tam anlamıyla ne komünist, ne de faşist olacaktır. Bu konudaki son hüküm cümlesini Y. Kadri'ye bırakalım: "Kemalizm, ne komünizm gibi yalnız bir sınıf kavgasının, ne de faşizm gibi yalnız bir devlet disiplini hareketinin adıdır".²⁶

Kemalizm'in, bu ideolojilere göre, tam olarak açıklanamasa da, daha hürriyetçi ve daha özgün olduğu kesindi. Kemalizm, be-

lirli teorilere değilse bile, hiç olmazsa, on yıllık sıkı bir deneye dayanıyordu.²⁷ Zaten, yabancı yazarlar da geçmiş on yılda yapılanları, özellikle inkılapları, Kemalizm diye adlandırıyorlardı. Tam da bu nedenle, Atatürk'ün, kafasındaki düşünceleri klasik ideolojiler gibi önceden açıklamadığı belirtilmelidir. Atatürk, 1927'deki Nutuk'unda "(...) kararın bütün gerek ve zaruretlerini daha ilk gününde açığa vurup ifade etmek elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı bir takım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmak gerekiyordu"²⁸ demektedir. Yani, her şeyi yerinde ve vaktinde yapma düsturu. Nazariyeciler olmayan Atatürk'ün bu sözlerinde, onun aksiyoncu tarafı öne çıkmaktadır.²⁹ Bir başka söyleyişle, Atatürk için eylem, teoriye göre ağır basmaktadır.

Kemalizm'in İlkeleri: "Altı Ok"

Kemalizm, tek bir kaynaktan, yani ilk ve eski bir parti olan CHF tarafından yayılabilirdi. Fakat, Kemalizm ya da daha doğru bir deyimle Kemalizm'in temel esasları ayrıca ikinci parti olan Serbes(t) Cumhuriyet Fırkası (SCF) sayesinde ortaya çıkmıştı. Çünkü, SCF programı -12 maddelik de olsa- belliydi. Örneğin, SCF işçi hayatına ilişkin bir takım isteklerde bulunuyor, ekonomide serbestlik istiyor ve devlet müdahaleciliğini reddediyordu. Ancak, CHF'nin daha önce kurulan bir parti olarak bir programı dahi yoktu ve ne

Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi", *Toplum ve Bilim*, sayı.74 (Güz 1997), s.183.

²³ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, c.1, s. 53 ve Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.131.

²⁴ Türkiye'deki İtalyan sempatilerinin koruyucusu durumunda görülen Peker'in görevden alınmasında en önemli etken, İtalya'nın Türkiye'ye tehdit olmaya başlamasıydı.

²⁵ *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, İstanbul, 1983, s.325. Vurgu benim.

²⁶ Y.Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1981, s. 129.

²⁷ Lord Kinross, *Atatürk*, (Çev. Necdet Sander), Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s. 527.

²⁸ *Nutuk I*, (Sadeleştiren, Zeynep Korkmaz), Ankara, 1984, s.10.

²⁹ Aydemir ve İnalçık, Atatürk'ün bu tarafını "kurmay subayın" hareketine benzetirler. Bkz. Ş. S. Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, c.III, s.474 ve Halil İnalçık, "Atatürk ve Atatürkçülük", *Doğu Batı*, sayı: 29 (Ağustos 2004), s.104.

istediği tam olarak bilinmiyordu. Gerçi “*Doğru Umdede*”si vardı ama, bu gerçekte bir program sayılmazdı. CHF’nin bir programa bağlanmaması, kendini bir takım ilkelere mahkûm etmek istememesinden kaynaklanmış olabilir. CHF, tek parti olarak dünya gelişmeleri ve ülkenin ihtiyaçları karşısında ülkenin çıkarına uygun hangi yol bulunursa onu kabul ediyordu. Başta, Atatürk hayatın dinamik unsurlarını dikkate alıyor, geriye değişmeyen ilkeler bırakmak istemiyordu. Fakat, SCF ortaya belirli ilkeleri savunan fikirlerle çıkmıştı. Örneğin, SCF açıkça ekonomide serbestlikten yanaydı. Öyleyse, CHF belirli esaslara dayanmalıydı. İşte, sonradan Kemalizm denilen altı ilke (altı ok) böyle bir ortamda ortaya çıktı. Birinci ilke Cumhuriyetçilikti. Çünkü, saltanat yıkılmış ve yerine monarşinin zıddı cumhuriyet idaresine geçilmişti. İkinci ilke, milliyetçilikti. Çünkü, Millî Mücadele’nin programı olan Misak-ı Millî ile millî sınır ve millî vatan belirlenmişti. Üçüncü ilke, devletçilikti. Çünkü, ekonominin devlet müdahalesine ihtiyacı vardı. Dördüncü ilke, halkçılıktı. Çünkü, her şey, sınıfsız, ayrıcalıksız halk içindi. Beşinci ilke, laiklikti. Çünkü, din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştı. Altıncı ilke, inkılâpçılıktı. Çünkü, diğer beş ilke inkılâplarla gerçekleşmişti. Demek ki, sonradan Kemalizm denilen altı ilke, SCF’nin liberalizmi karşısında CHF’nin sistemli bir ideoloji aramasından kaynaklanmıştı.

Kemalizm’in ilkeleri, böylelikle, CHP’nin 1931’deki kongresinde açıklığa kavuşmuştu. Kemalizm, o tarihten sonra altı ilke ile tarif edilecekti. 1937’de anayasada yapılan bir değişiklikle altı ilke anayasaya konacaktı. Böylelikle partinin (CHF’nin) ilkeleri, devletin temel ilkeleri hâline getirilecekti. Anayasa, bu ilkelerin anlamını ne tanımlıyor, ne de açıklıyordu. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti Kemalizm’in altı ilkesinin her birine farklı yorum katmasına rağmen onları be-

nimsiyordu. Gerçekte, bu ilkelerin Demokratların çoğu tarafından içtenlikle benimsendiği savunulsa dahi, onlar ilkeleri sûreta kabul etmek zorundaydılar; kabul etmemek anayasanın teknik ihlâli olurdu ve CHP’li aşılara DP’yi kapatma bahanesi verdirirdi. İşte, o yıllardan itibaren Kemalizm’in CHP ve DP’nin genel çizgisinde sağ ve sol yorumu yapılacaktı. Fakat, kimi zaman Kemalizm’in tek parti dönemindeki gibi algılanması -örneğin, *ekonomide devlet işletmeciliğini savunmak gibi*- Atatürkçülük’ün, çağın gereklerine göre yorumlanmasını önleyecektir. Eğer, Atatürkçülük’ü değişmeyen fikirler olarak alırsak; 1945 sonrası çok partili parlamenter demokrasiye geçişi, 1980 sonrası liberal ekonomik politikaların uygulanmasını ve nihayet 1990 sonrası globalleşme sürecine katılmayı “*karşı-devrim*” sayar ve böyle bir durumda 1930’lu yılların tek partili döneminin şartlarına sapanıp kalırız.³⁰ Bu aynı zamanda, Kemalist ilkelere dogmatik içerik katmak demektir. Kemalizm’in bu temel ilkelerinin, özgül bazı paradokslar içerdiği ve bunların modernleşmeci/çağcıl bir çizgide okunmadığında tartışmaya açık yanlarının olabileceği söylenmelidir.

Sonuç Yerine: Atatürkçülüğe Nasıl Bakmak Gerekir?

Atatürkçülük, Atatürk tarafından değil, Atatürk’ün çevresindekiler tarafından bir ideoloji olarak ele alınmıştır. Gerçekte, M. Kemal ideolojilere, doktrinlere karşıdır. Bir gün, Atatürk, CHF’nin ilkelerini gözden geçirirken Y.

³⁰ O zaman da, Murat Belge’nin sorduğu şu sorular akla gelecektir: “*İnkılâpçılık’ nasıl yorumlanmalı? Bu bir ‘devrim’ mi anlatıyor, ‘reform’ mu? ‘Devletçilik’ nereden nereye? Semra-ye birikimi olmayan bir topluma özgü bir zorunluluk mu? Öyleyse, o birikim tamamlandıkça bir ilke olmaktan çıkması gerekmez mi? ‘Halkçılık’ nasıl tanımlanabilir?*”. Bkz. “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, c.2 / Kemalizm, s.38.

Kadri, "paşam, bu her bakımdan bir inkılâp partisidir. İnkılâp partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez" dediğinde Atatürk kendisine "o zaman donar kalırız" demiştir.³¹ Atatürk'ün Y. Kadri'ye söylediği sahih denilebilecek bu sözde, bir öğreti getirmekten kaçındığı açıktır. Tartışılabilir bir görüş olsa da, katı ideolojilerin bir süreçten sonra tıklandığını, başka bir ifadeyle günün gereklerine bir yerden sonra cevap veremez hâlde geldiklerini biliyoruz. Örneğin, komünizmin böyle olduğu tarih tarafından isbatlandı.

Atatürk dönemi, fikriyatıyla ideolojik unsurlar taşımaktadır, fakat icraatlar daha çok pragmatik olarak ortaya çıkmıştır. O hâlde Atatürkçülük, değişmeyen ilkeler içeren bir doktrin, hele hele hiç dogma olamaz. Bu konudaki sonucu Ş. Süreyya Aydemir'in bir kitabındaki şu satırlara birkalım: "Atatürk, bir doktrin adamı ve Halk Furkası da bir doktrin partisi değildir. Ama, millî bir kurtuluş hareketinin çağın akışından Türkiye'nin yapısından gelen ve bir inkılâba fikir temelleri olabilecek ideolojik unsurları vardı".³² Zaten, böyle düşünmemek bir bakıma Atatürk'ü anlamamak olur. Çünkü, Atatürk; "Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim, manevi mirasım ilim ve akıldır"³³ O zaman, Atatürk'ün izinde olduğunu söyleyenlere düşen Atatürkçülük'ü doktriner ve dogmatik değil; Atatürk'ün manevi mirasım dediği bilim ve akılla yorumlamaktır.

Tam da bu noktada, bilimsel bir düşünüşle, Kemalizm'i nasıl bir ideoloji olarak ele almak gerektiği sorusu akla gelir. Bu sorunun

cevabının bulmasında Şerif Mardin'in ideolojileri "sert" ve "yumuşak" olarak ikiye ayıran görüşü işe yarar bir ipucu verir.³⁴ Mardin'e göre, "sert ideoloji" sistematik bir biçimde işlenmiş belirli teorik kaynaklara dayanan, içeriği güçlü bir yapıdır. Ona göre, "yumuşak ideoloji" ise, kitlelerin çok daha şekilsiz ya da bilişsel düzeyleri düşük/sınırlı inanç sistemleridir.³⁵ Kemalizm denilen düşünce demetinde, adeta çakılmış bir kalıp olmadığını ve pragmatizmin/pratikliğin ağır bastığını belirtildiğine göre, Kemalizm'i, eğer bir ideolojiyse Mardin'in ideolojiler tasnifinde ikincisinde, yani esneklik içeren yumuşak ideolojiler kategorisinde değerlendirmek gerekir.

Kemalizm, bir düşünce akımı olarak, elbette, belirli temellere dayanır. Fakat, Kemalizm Marksizm gibi hayatın bütününi açıklama iddiası taşıyamaz. Zaten, bu yüzden, Kemalizm'in sosyalizm, gibi modern dönemin evrensel siyasî düşünce akımları arasında yer aldığı söylenemez. Kemalizm, daha yerelci ve tarihsel konumuyla nisbeten özgün bir karakter çizen bir siyasî düşünce akımı olarak diğerlerinden ayrılır.³⁶

³⁴ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.14. Atilla Yayla da, ideolojileri *katı/sert/tamamlanmış* ve *yumuşak/esnek/tamamlanmamış* ideolojiler olarak ikiye ayırır ve sosyalizmi ilkinde, liberalizmi ikincisine örnek olarak gösterir. Bkz. *Siyasî Düşünce Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s.112.

³⁵ Ş. Mardin, *a.g.e.*, s.14.

³⁶ Daha çok sol Kemalist söylemlerde dillendirilmiş Atatürkçülük'ün anti-empyralist bağımsızlık düşüncesi ve üçüncü dünya milliyetçiliği temalarıyla evrensel bir nitelik taşıdığı da iddia edilebilir. Ancak, Kemalizm'in bu tür tematik yanlarının Atatürk-sonrası dönemde Avrupa ve sonra ABD ile devam eden sıkı ilişkiler yüzünden işlerlik kazandırılmadığı/kazandırılmadığı görülmüştür. Türkiye, bu durumu resmi alanda özellikle "Bağılantısızlık" hareketinin uluslararası düzeyde bir başlangıcı kabul edilen 1955'teki Bandung Konferansına katılmamak ile belli etmiştir. Bu konuda genel değerlendirmeler için, bkz. Ali Kazancıgil, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.235-246 ve yine aynı kitapta, bkz. Toktamış Ateş, "Kemalizm ve Özgünlüğü", s. 317-322.

³¹ Y.Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, s.137 ve aynı yazarın şu yazısı; "Atatürk'ün İdeolojisi", *Milliyet*, 10 Kasım 1970.

³² *Tek Adam*, c.III, s.413.

³³ Genelkurmay Başkanlığı (haz.), *Atatürkçülük* (Birinci Kitap), *Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1984, s.289.